Wereldburgerschap

Inleiding & uitdagingen

Burgerschap is zowel een nationaal als internationaal thema en gaat verder dan de verantwoordelijkheid van onderwijsinstellingen. Liever spreken we daarom van wereldburgerschap. In burgerschapsonderwijs staat namelijk de wereldproblematiek centraal. Denk bijvoorbeeld aan klimaatverandering en *wicked problems*. Deze complexe problemen kun je niet oplossen zonder ze vanuit verschillende perspectieven te benaderen. Je leren verplaatsen in anderen is daarom essentieel bij burgerschapsonderwijs.

In het hoger onderwijs kan het een uitdaging zijn om studenten andere perspectieven te leren begrijpen. Wereldproblemen staan soms ver van hen af en raken hen vaak niet direct. Maar er spelen nog meer uitdagingen.

Studenten en docenten voelen zich niet betrokken bij burgerschap

Een uitdaging is om ervoor te zorgen dat burgerschapsonderwijs mensen raakt. Niet alleen studenten, maar ook docenten, het opleidingsmanagement, instituten en de overheid. Voor studenten is burgerschap vaak groot en abstract. Ze leggen de link tussen de wereldproblematiek en hun eigen handelen nog niet, terwijl ze met kleine dingen al een verschil kunnen maken. Vaak weten studenten niet hoe ze hun stem kunnen laten horen en denken ze weinig invloed te hebben. Velen hebben daarnaast problemen op persoonlijk, financieel of studievlak. Daardoor voelt niet iedereen de urgentie voor burgerschap. Ook voor veel docenten is burgerschap abstract en heeft het weinig prioriteit naast hun eigen vak en onderzoek. Zij missen daarnaast tijd en middelen om burgerschapsonderwijs vorm te geven.

Opleidingsinstituten missen veelal de juiste randvoorwaarden voor burgerschapsonderwijs. Het ontbreekt aan prioriteit, geld, geloof en actiebereidheid. Dat burgerschap geen apart vak is, maakt het extra ingewikkeld. Het wordt vaak gezien als iets extra's. Opleidingsinstituten geven aan dat zij burgerschap belangrijk vinden maar handelen daar niet naar actief naar.

Verplaatsen in andere perspectieven is lastig

Mensen zijn van nature geneigd om gelijkgestemden op te zoeken, in plaats van mensen met een ander perspectief. Uit je eigen bubbel stappen is lastig,

ook omdat praten over verschillende standpunten soms ongemakkelijk voelt. Empathie vergroot de motivatie om je te verplaatsen in anderen en is daarom essentieel bij burgerschap. Maar empathie is lastig om aan te leren. Studenten denken vaak aan hun eigen belangen: wat levert het mij op? Ze realiseren zich niet altijd dat burgerschapsvaardigheden belangrijk zijn voor hun toekomst. Begrijpelijk, aangezien ze de arbeidsmarkt nog niet goed kennen. Het is de verantwoordelijkheid van scholen om studenten hiervan bewust te maken.

Creëer een duidelijke visie op burgerschapsonderwijs

Bovenstaande uitdagingen vragen om een duidelijke visie op burgerschaps-onderwijs en goede randvoorwaarden. Burgerschap omvat meer dan alleen competenties: het is een mindset. Via burgerschapsonderwijs werken studenten aan hun identiteit. Hun normen en waarden moeten daarin naar voren komen.

Om studenten bewust te maken van wereldproblemen, is het belangrijk om als onderwijsinstelling klein te beginnen. In plaats van grote thema's kun je bijvoorbeeld lokale vraagstukken behandelen die dicht bij de studenten staan. Zorg voor een gedeelde visie over hoe burgerschapsonderwijs eruit kan zien. Betrek de verschillende lagen (d.w.z. student, docent, opleidingsteam, bestuursbureau) van de organisatie bij het formuleren en uitvoeren van de visie van de onderwijsinstelling.

De visie realiseren vraagt om de juiste randvoorwaarden. Docenten die burgerschapsonderwijs geven hebben erkenning en waardering nodig. Ze moeten tijd en ruimte krijgen voor professionalisering en leren om systemisch te denken, omdat in de wereldproblematiek alles met elkaar samenhangt. Ook is het belangrijk dat ze het perspectief van studenten leren innemen, zodat zij zich beter in hen kunnen inleven. Het werkt goed als ze hun burgerschapslessen beginnen met problemen die herkenbaar zijn voor de studenten. En hen in staat stellen burgerschap te ervaren binnen de praktijk van hun studie. Burgerschap zou geïntegreerd moeten worden in het curriculum. Het kan bijvoorbeeld onderdeel worden van academische leerlijnen, waarin integriteit en ethische professionaliteit al zijn opgenomen.

Eerst zorgen, dan borgen

De overheid moet zorgen in plaats van borgen: burgerschapsonderwijs stimuleren met subsidies zonder af te rekenen op resultaten. Ook zouden overheden, instellingen, docenten en studenten meer tijd voor elkaar moeten nemen om na te denken over burgerschap. Met andere woorden: het is tijd voor versimpelen en vertragen. Dit kan door een soort 'scharreltijd' te creëren zonder agenda. Neem als docent bijvoorbeeld een kijkje in de keuken bij een andere instelling: hoe kunnen we leren van en met elkaar?

Het is kortom tijd om na te denken over betekenisvol burgerschapsonderwijs. Gesprekken voeren en tijd nemen om elkaar te zien en te horen zijn hierbij essentieel. Zo kunnen onderwijsinstellingen hun studenten opleiden tot wereldburgers, die zowel kunnen redeneren vanuit hun eigen perspectief als van dat van anderen.

ComeniusNetwerk de Onderwijsvernieuwers
Interstedelijk Studenten Overleg
LSVb landelijke studentenvakbond
JOB MBO
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
NRO Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek

Wereldburgerschapsonderwijs

in het hoger onderwijs

Wetenschappelijke reflectie

Hessel Nieuwelink, lector Burgerschapsonderwijs, Hogeschool van Amsterdam

In discussies over burgerschapsonderwijs ging tot voor kort maar weinig aandacht naar het hoger onderwijs. Het ging vooral over het po, vo en mbo (De Groot et al., 2022). Ho-studenten hebben burgerschap niet nodig, was een gedachte. Of: burgerschap heeft vanzelfsprekend al een plek in het hoger onderwijs. Deze discussie is echter aan het kantelen. Vorig jaar riep de Tweede Kamer op om ook het hoger onderwijs een burgerschapsopdracht te geven (Scienceguide, 2024). Hieronder volgen enkele reflecties op het *white paper* van de *Solution Room*.

Welke nadruk?

Over de betekenis van burgerschap bestaan verschillende benaderingen. Sommige leggen de nadruk op deelnemen aan nabije contexten – zoals de buurt, sportverenigingen en de school – andere op deelnemen aan de nationale samenleving of op het onderdeel zijn van de wereldgemeenschap. Deze verschillende burgerschapsniveaus kunnen elkaar aanvullen: wat je lokaal doet, kan bijvoorbeeld ook wereldwijde impact hebben. Maar ze kunnen ook op gespannen voet met elkaar staan: voorrang voor landgenoten gaat bijvoorbeeld niet altijd samen met wereldburgerschap (bijv. Caney, 2005; Heater, 2003).
Verschillende thema's kunnen worden benadrukt. Zo gaat het bij nationaal burgerschap veelal over sociale cohesie en democratie, bij wereldburgerschap over interdependentie en mondiale ongelijkheid. Welke nadruk docenten leggen bij burgerschapsonderwijs maakt dus uit. Het is een keuze die onderwijsinstellingen weloverwogen en met voldoende draagvlak moeten maken.

Ongeïnteresseerde jongeren?

Uit de gevoerde discussie in de Solution Room blijkt dat volwassenen vaak de indruk hebben dat jongeren niet maatschappelijk en politiek betrokken zijn, democratische waarden onvoldoende steunen en niet geïnteresseerd zijn in maatschappelijke en politieke onderwerpen. Maar empirisch onderzoek laat een wat ander beeld zien. Jongeren zijn behoorlijk geïnteresseerd in politieke en maatschappelijke onderwerpen en doen zelfs vaker dan oudere generaties

ComeniusNetwerk de Onderwijsvernieuwers
Interstedelijk Studenten Overleg
LSVb landelijke studentenvakbond
JOB MBO
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
NRO Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek

mee met (online) handtekeningenacties en online discussies, concludeerde bijvoorbeeld het CBS (CBS, 2024). Jongeren gaan niet veel minder vaak stemmen dan oudere generaties (Rekker, 2017). Verder geven jongeren brede steun aan democratische waarden (Huijsmans et al., 2025).

Rol van het hoger onderwijs

Studies naar de ervaringen van ho-studenten met burgerschapsonderwijs laten zien dat zij binnen hun opleiding geen structurele aandacht zien voor dit thema (Van Stekelenburg et al., 2023). Met name Amerikaans onderzoek laat zien dat burgerschapsonderwijs in het hoger onderwijs zeer betekenisvol en effectief kan zijn voor burgerschapsvorming. Dialoogprojecten, vormen van maatschappelijke stage of poëzie-lessen werken bijvoorbeeld goed (Goldberg & Whaley, 2024).

Oefenplaats en curriculum

Burgerschapsonderwijs kan op verschillende manieren vormgegeven worden.. Ten eerste door studenten burgerschap binnen de opleiding te laten ervaren: de school als oefenplaats. Dat kan door dialogen te voeren en studenten een stem te geven bij besluitvorming. Of door studenten binnen de instelling ruimte te geven om betrokken te zijn en hun burgerschap uit te oefenen. Zo ontstaat ruimte om vaardigheden, houdingen en kennis te ontwikkelen (Rinnooy Kan et al., 2021).

Ten tweede kan burgerschapsonderwijs via het curriculum vorm krijgen: bepaalde onderwerpen hebben dan een vaste plek in het lesprogramma. Dit kunnen bijvoorbeeld algemene maatschappelijke thema's zijn die docenten voor hun studenten belangrijk vinden. Of de thema's zijn verbonden met de vakdiscipline van de opleiding of met de toekomstige beroepscontext van studenten. Dat laatste geldt waarschijnlijk vooral voor het hbo.

Burgerschap verlangt dus niet per se iets extra's van het curriculum. Het is vooral nodig dat docenten beoordelen of de onderwerpen in het curriculum maatschappelijke en politieke vraagstukken zijn waarin studenten zich kunnen verdiepen. Docenten kunnen daarbij verschillende effectieve pedagogisch-didactische aanpakken gebruiken, zoals teksten bespreken, gesprekken voeren in kleine groepen, projecten en simulaties (Teegelbeckers et al., 2023).

Hoewel er nog relatief weinig onderzoek gedaan is naar teamgerichte aanpakken van burgerschapsonderwijs, zijn er aanwijzingen dat een gedragen visie binnen de instelling noodzakelijk is. Deze vormt de basis voor de doelen en de pedagogisch-didactische aanpakken (Leeman et al., 2020). Daarmee is er alle reden om de visie als team te ontwikkelen, en deze taak niet bij individuele docenten neer te leggen.

Uiteindelijk vraagt burgerschapsonderwijs van instellingen dat zij nadenken over doelen (welk type burgerschap?) en de daarmee verbonden pedagogisch-didactische aanpakken. Wat zij zeggen te willen bereiken, zoals inclusie, maatschappelijke betrokkenheid en kennis over mensenrechten, moeten zij ook in praktijk brengen.

ComeniusNetwerk de Onderwijsvernieuwers
ISO Interstedelijk Studenten Overleg
LSVb landelijke studentenvakbond
JOB MBO
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
NRO Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek

Referenties

Caney, S. (2005). Cosmopolitanism, democracy and distributive justice. *Canadian Journal of Philosophy Supplementary Volume*, *31*, 29-63.

Centraal Bureau voor de Statistiek. (2024). *Landelijke jeugdmonitor 2024*. Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS).

De Groot, I., Daas, R., & Nieuwelink, H. (2022). Netherlands: Education for democratic citizenship in Dutch schools: a bumpy road. *Journal of Social Science Education*, *21*(4). https://doi.org/10.11576/jsse-5381

Goldberg, A., & Whaley, C. O. (Eds.). (2024). *Leaning into politics: Higher education and the democracy we need*. Information Age Publishing.

Heater, D. (2003). *A history of education for citizenship*. Routledge.

Leeman, Y., Nieveen, N., de Beer, F., & van der Steen, J. (2020). Teachers as curriculum-makers: The case of citizenship education in Dutch schools. The Curriculum Journal, 31(3), 495-516. https://doi.org/10.1002/curj.21

Rekker, R. (2017). De keuze van jongeren. In T. van der Meer, H. van der Kolk & R. Rekker (Red.), *Aanhoudend wisselvallig: Nationaal Kiezersonderzoek 2017* (pp. 48–56). Stichting KiezersOnderzoek Nederland.

Rinnooy Kan, W. F., März, V., Volman, M., & Dijkstra, A. B. (2021). Learning from, through and about differences: A multiple case study on schools as practice grounds for citizenship. *Social Sciences*, *10*(6), 200. https://doi.org/10.3390/socsci10060200

Teegelbeckers, J. Y., Nieuwelink, H., & Oostdam, R. J. (2023). School-based teaching for democracy: A systematic review of teaching methods in quantitative intervention studies. *Educational Research Review*, *39*, 100511. https://doi.org/10.1016/j.edurev.2023.100511

Scienceguide (17 april 2024). *Burgerschapsonderwijs moet ook verplicht worden in hbo en wo*.

Van Stekelenburg, L., Smerecnik, C., Sanderse, W., & de Ruyter, D. J. (2023). How do students use their ethical compasses during internship? An empirical study among students of universities of applied sciences. *International Journal of Ethics Education*, *8*(1), 211-240.

SOLUTION ROOMS 2025

AI in het vervolgonderwijs

Inleiding & uitdagingen

Voor het perspectief van de onderwijsinstelling formuleerden de deelnemers aan de Solution Room het volgende centrale probleem:

"In deze wereld van AI is het onderwijs niet toekomstbestendig."

De Solution Rooms werken volgens de *Double Diamond*-methode, een gefaseerd model voor ontwerp en innoveren. De eerste stap is om een uitdaging te formuleren. De uitdaging voor het perspectief van de onderwijsinstellingen luidde: "Hoe maken we het onderwijs toekomstbestendig in een wereld met AI?"
De uitdaging bleek bij nadere verkenning breed en omvangrijk. De groep schetste een gestructureerd en gelaagd beeld: in onderwijsinstellingen speelt het probleem van toekomstbestendigheid in relatie tot AI op verschillende, samenhangende dimensies en niveaus.

Hierbij onderscheiden we drie dimensies:

1. Toepassingen van AI ín het onderwijs, zoals tekstverwerkingsachtige taken om scripties te schrijven.
2. De toepassing van AI vóór het onderwijs, zoals dataprocessing.
3. Onderwijs óver AI, zoals docentprofessionalisering en cursussen voor AI-geletterdheid.

Daarnaast onderscheiden we vier niveaus:

1. beleid
2. curriculum & toetsing/examinering
3. docent & docentprofessionalisering
4. student

Deze niveaus worden hieronder verder uitgewerkt.

1. Beleid

De volgende aspecten van AI-toepassingen vragen om (nieuw) beleid:

- veiligheid en privacy
- toegankelijkheid | De introductie van betaalde applicaties mag niet leiden tot een ongelijke toegang tot die applicaties. Hoe maak je voor

alle instellingen, medewerkers en studenten middelen vrij voor betaalde applicaties en hoe regel je dit uniform?
- regels voor het gebruik van AI | Wanneer is iets authentiek, wanneer is sprake van een coproductie met AI en wanneer is iets *AI-generated*?

2. Curriculum & toetsing/examinering

Op het niveau van het curriculum en toetsing/examinering spelen verschillende uitdagingen een rol:

- AI-toepassingen vereisen aanpassingen van hele curricula, omdat studenten hun werkstukken kunnen maken met AI. Hoe kun je dan nog schrijfversvaardigheden en kennis toetsen en hoe kun je die vaardigheden nog aan studenten leren?
- Er zullen opleidingen verdwijnen omdat zij opleiden voor banen die worden overgenomen door AI.
- Toetsing en examinering gaan naar verwachting veranderen. Hoe beoordeel je de authenticiteit van een werkstuk of ander product? Zijn er bijvoorbeeld meer mondelinge examens nodig?
- Verandert het curriculum wel adequaat mee met de snelle ontwikkelingen? Curriculumveranderingen gaan doorgaans langzaam.

3. Docent en docentprofessionalisering

Bij docent en docentprofessionalisering gaat het om de volgende uitdagingen:

- Op welke wijze kun je AI-geletterdheid opnemen in het curriculum en de opleidingseisen van (nieuwe) docenten?
- Hoe kun je draagvlak organiseren onder docenten en hen motiveren om zich aan te passen aan de nieuwe eisen van hun vak wat betreft flexibiliteit en *agile* denken?
- Hoe kun je docenten optimaal bijscholen in AI-toepassingen, de gerelateerde vaardigheden en de snelle ontwikkelingen in het veld?
- En meer principieel: welke docententaken gaan we delegeren naar AI en welke niet?

4. Student

Op het niveau van de student spelen de volgende dilemma's. Als eerste werd de kloof tussen studenten en docenten genoemd. Met name voor studenten vormen de toegankelijkheid en kansengelijkheid een uitdaging. Studenten verschillen in AI-geletterdheid: sommigen kunnen (nog) niet met AI omgaan en kunnen de snelle ontwikkelingen niet bijbenen. Zoals bij alle veranderingen zijn er pioniers of *early adopters*, een grote middengroep en de achterblijvers. Dit zie je ook terug in het verschil in AI-gerelateerde vaardigheden zoals schrijfvaardigheden, kritisch analyseren en *computational thinking*. Dit vraagt om duidelijke regels over wat wel en niet mag met AI in de opleiding.

Een andere uitdaging is de onzekerheid over de lange termijngevolgen van AI. Dan gaat het bijvoorbeeld om baanonzekerheid door overname van AI en de razendsnelle ontwikkelingen van de digitale technologie. Na vier jaar opleiding ziet de wereld er anders uit dan toen studenten begonnen aan hun studie.

ComeniusNetwerk de Onderwijsvernieuwers
Interstedelijk Studenten Overleg
LSVb landelijke studentenvakbond
JOB MBO
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
NRO Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek

Oplossingsrichtingen

De volgende stap in de *Double Diamond*-methode is oplossingen verkennen en uitwerken voor de hierboven beschreven uitdagingen. De deelnemers aan de Solution Room werkten oplossingen en aanbevelingen uit voor drie niveaus:

1. beleid
2. curriculum
3. docentprofessionalisering

De deelnemers kwamen tot de volgende drie aanbevelingen:

1. Beleid

Instellingen moeten zowel richting geven als faciliteren om het onderwijs toekomstbestendig te maken in relatie tot AI.

Richting geven: scholen zouden een verplichte, goede AI-tool gratis moeten aanbieden. Dit vergroot de veiligheid en toegankelijkheid van AI. Ook is er toezicht nodig op AI-bestendig onderwijs. Onderwijsinstellingen zouden zich moeten inrichten voor Leven Lang Ontwikkelen en beleid moeten formuleren over het gebruik van AI. Daarbij dienen ze te letten op duurzaamheids-aspecten.

Faciliteren: scholen moeten zorgen dat AI-tools voor hun medewerkers en studenten beschikbaar en toegankelijk zijn. Ook zou er geld beschikbaar moeten komen om curricula te herontwerpen.

En daarnaast zouden onderwijsinstellingen tijd kunnen vrijmaken om medewerkers te scholen in AI-vaardigheden.

2. Curriculum

Curricula moeten zo worden ingericht dat studenten worden opgeleid om veerkrachtig te kunnen omgaan met een snel veranderende beroepswereld mede door AI.

De eindtermen van het curriculum moeten dan aan drie eisen voldoen:

- AI-geletterd zijn als mens
- AI kunnen toepassen als beroepsvaardigheid
- AI-gerelateerde vaardigheden beheersen, zoals toekomstdenken en kritische denkvaardigheden en andere loopbaanvaardigheden

3. Docentprofessionalisering

Onderwijsinstellingen moeten meer inzetten op docentprofessionalisering.

Dit begint bij bewustwording en ontwikkeling van docenten en medewerkers over AI. Daarvoor zijn draagvlak en motivatie bij hen nodig. Vervolgens dienen ze docentvaardigheden te ontwikkelen, zoals AI-geletterdheid, AI kunnen toepassen als docent en een toekomstbestendige kritische denker zijn. Deze vaardigheden zouden moeten worden opgenomen in de basiskwalificatie opleidingseisen (BKO) en in de eindtermen van de docentenopleidingen. Instellingen kunnen dit op verschillende manieren

stimuleren: via hun beleid, door *best practices* te delen, door docent-competenties te belonen via het salaris, ontwikkelpaden en certificaten.

Conclusie

Om het onderwijs toekomstbestendig te maken in een wereld met AI, moeten onderwijsinstellingen een aanpak ontwerpen en uitvoeren op vier niveaus: beleid, curriculum, docenten en studenten.

Beleidsmatig moeten ze de veiligheid, toegankelijkheid, financiering en regels rondom AI adresseren. Om AI-integratie en authenticiteit te waarborgen, dienen ze het curriculum aan te passen. Ze moeten hun docenten motiveren om flexibel te denken en mee te gaan in de veranderingen in hun vak, en docenten laten bijscholen in AI-geletterdheid. Onderwijsinstellingen moeten studenten voorbereiden op een beroepswereld die snel verandert door AI-vaardigheden, bijvoorbeeld door kritisch denken te integreren in hun opleiding. Deze holistische aanpak zorgt voor een duurzame en inclusieve onderwijsomgeving.

AI vanuit het perspectief van de overheid

Vanuit het perspectief van de overheid kwamen de deelnemers uit bij:

"Een gebrekkige en ongelijk verdeelde AI-geletterdheid bij alle lerenden en onderwijsprofessionals in Nederland."

Het doel is te zorgen dat zowel studenten als docenten een minimumniveau van AI-geletterdheid bereiken, vergelijkbaar met de taalniveaus (A1-C1). Dit onder regie van de overheid.

Verschillende uitdagingen spelen hierbij een rol. Ten eerste is er een gebrek aan coherente leerlijnen voor AI-geletterdheid. De verschillende onderwijsniveaus (po, vo, mbo, hbo en wo) zijn onvoldoende afgestemd op elkaar. Doorlopende leerlijnen ontbreken, waardoor men in het 'vervolgonderwijs' vaak opnieuw moet beginnen. Het huidige kwalificatie-dossiersysteem – met trajecten van doorgaans zo'n vijf jaar – is te traag om de snelle AI-ontwikkelingen bij te houden. En de definitie van AI-geletterdheid en de minimumvereisten zijn niet duidelijk vastgesteld.

De ongelijke kennisniveaus bij docenten en onderwijsprofessionals vormen een tweede uitdaging. Veel docenten en bestuurders beseffen de urgentie tot AI-geletterdheid onvoldoende. Professionalisering in AI is niet structureel ingebed. Docenten beschikken over onvoldoende kennis en vaardigheden om AI effectief te integreren in hun onderwijspraktijk. En er zijn grote verschillen tussen instellingen in aanpak en beschikbare middelen.

Derde uitdaging is dat de overheid geen eenduidige visie heeft op AI in het onderwijs en haar rol daarbij. Bovendien schiet het kennisniveau binnen de overheid zelf tekort voor effectief beleid. De balans tussen centrale sturing en decentrale autonomie is onduidelijk. En subsidies en programma's zijn niet altijd actueel of toegankelijk voor alle onderwijsniveaus.

Oplossingsrichtingen

De volgende stap voor de deelnemers aan de Solution Rooms was om oplossingen voor de boven beschreven uitdagingen voor de overheid te verkennen en uit te werken.

Een belangrijke stap is de ontwikkeling van landelijke standaarden voor AI-geletterdheid. Expertpanels definiëren niveaus van AI-geletterdheid, vergelijkbaar met taalniveaus (A1-C1). Deze standaarden worden geïntegreerd in bestaande kwalificatiedossiers en curriculumherzieningen. De standaarden worden verbonden aan accreditatie en kwaliteitsbewaking, en sluiten aan bij Europese ontwikkelingen en *frameworks*.

Financiële en praktische ondersteuning is essentieel. Financiering is te koppelen aan het aantal behaalde certificaten AI-geletterdheid, volgens het Scandinavisch model. Budgetten voor minder urgente thema's worden overgeheveld naar AI-geletterdheid. En de overheid en eventuele partners investeren in een veilig en toegankelijk taalmodel voor alle onderwijsinstellingen. Dit kan gepaard gaan met de ontwikkeling van kant-en-klare modules en persona's om AI spelenderwijs te leren. Er komt structurele financiële ondersteuning voor docentprofessionalisering.

Tot slot zetten overheid en onderwijsinstellingen in op meer kennisdeling en samenwerking op het vlak van AI. Bestaande structuren zoals Centers for Teaching & Learning (CTL's) en programma's als Npuls worden verder uitgebouwd, en alle onderwijsniveaus, inclusief primair en voortgezet onderwijs, worden betrokken. Expertise wordt actief naar instellingen gebracht in plaats van instellingen te laten zoeken, en bestaande lectoren, practoraten en onderzoekers zorgen mede voor kennisdeling. Er komen multidisciplinaire teams met verschillende perspectieven op AI.

Conclusie

Het gebrek aan AI-geletterdheid vormt een urgent probleem in het Nederlandse onderwijs. De oplossing vraagt om een gecoördineerde aanpak waarbij de overheid standaarden faciliteert, controleert en financiert. Daarbij zet de overheid in op landelijke standaarden, gerichte financiering en betere kennisdeling. Alleen zo kunnen we zorgen dat alle lerenden en onderwijs-professionals zijn voorbereid op een toekomst met een fundamentele rol voor AI.

ComeniusNetwerk de Onderwijsvernieuwers
Interstedelijk Studenten Overleg
LSVb landelijke studentenvakbond
JOB MBO
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
NRO Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek

AI in het vervolgonderwijs

Wetenschappelijke reflectie

Prof. dr. Kim Schildkamp, hoogleraar en leerstoelhouder van de leerstoelgroep over Data-informed decision making for learning and development, Universiteit Twente

De ontwikkelingen rond kunstmatige intelligentie oftewel artificiële intelligentie (AI) gaan razendsnel en hebben grote gevolgen voor het onderwijs (e.g., Crompton & Burke, 2023; Zawacki-Richter et al., 2019). Een belangrijke uitdaging is te zorgen voor gelijke toegang tot veilige en verantwoorde AI-tools. In Nederland worden hiertoe al de eerste stappen gezet, bijvoorbeeld via het EduGenAI platform: https://npuls.nl/edugenai/. Toegang alleen is echter niet voldoende: gebruikers moeten ook over de juiste competenties beschikken om AI effectief en verantwoord in te zetten. Volgens de AI Act van de Europese Unie (2024) zijn organisaties, dus ook onderwijsinstellingen, verantwoordelijk voor de AI-geletterdheid van hun medewerkers.

AI-geletterdheid

Voor effectief gebruik van AI is AI-geletterdheid cruciaal. Veel mensen zijn zich bijvoorbeeld niet bewust van bias in algoritmen of van de milieubelasting van AI-technologieën. Er bestaat ook het risico op overmatig vertrouwen in AI, wat kan leiden tot het verspreiden van misinformatie. Binnen het onderwijs kan het leiden tot minder goede leerprestaties als studenten AI te veel vertrouwen zonder inzicht in de werking of betrouwbaarheid ervan (Bastani et al., 2024).

Dit kan leiden tot "metacognitieve luiheid" (Fan et al., 2024). Tegelijkertijd kan verantwoord AI-gebruik juist positieve effecten hebben op leerprestaties (Deng et al., 2025). Zowel docenten als studenten moeten dan wel over voldoende AI-geletterdheid beschikken. Maar wat verstaan we hieronder?

Er bestaan diverse definities van AI-geletterdheid. Long en Magerko (2020) beschrijven het als de competenties die mensen in staat stellen AI kritisch te evalueren, ermee te communiceren en samen te werken en het toe te passen als hulpmiddel thuis en op de werkplek. Ng et al. (2021) leggen meer nadruk op het kennen, begrijpen, evalueren en ethisch overwegen van AI. Ondanks overlap tussen alle verschillende definities, zijn er ook belangrijke verschillen. Een eenduidige definitie is noodzakelijk om effectief beleid en onderwijs te kunnen ontwikkelen.

Daarnaast bestaan er inmiddels veel verschillende raamwerken die AI-geletterdheid beschrijven, zoals het ED-AI Lit raamwerk (Allen & Kendeou, 2023) en het Unesco-raamwerk (Unesco, 2024). Deze raamwerken verschillen in opbouw, inhoud en kwaliteit. Sommige raamwerken zijn bijvoorbeeld onvoldoende *evidence-informed* (Faruque et al., 2022) of niet goed afgestemd

op de praktijk. De veelheid aan raamwerken veroorzaakt ook verwarring over wat AI-geletterdheid precies inhoudt en hoe je het kunt bevorderen.

Oplossingsrichtingen

Om AI verantwoord en effectief toe te passen in het onderwijs is een gedeelde definitie en een gedeeld raamwerk voor AI-geletterdheid nodig. Binnen het Npuls-programma wordt momenteel gewerkt aan een dergelijke basis. Op basis van een review van 31 literatuurstudies is een definitie opgesteld (Renkema et al., 2025):

“AI-geletterdheid verwijst naar het samenspel van kennis, vaardigheden en attituden, waarbij ethisch bewustzijn de basis vormt voor het kritisch, verantwoordelijk en effectief omgaan met AI-systemen. AI-geletterdheid omvat daarmee:

- Het begrijpen van fundamentele AI-concepten, toepassingen en hun maatschappelijke implicaties.
- Het toepassen van AI-gerelateerde vaardigheden om problemen op te lossen of samen te werken met AI-technologieën.
- Het ontwikkelen van een reflectieve houding ten opzichte van de rol van AI in de samenleving, inclusief de eigen opvattingen en aannames.
- Het erkennen van ethiek als onderliggend principe bij het ontwerpen, gebruiken en beoordelen van AI-toepassingen.

Op basis van diezelfde review wordt ook een landelijk raamwerk voor AI-geletterdheid ontwikkeld: Raamwerk AI-Geletterdheid in het Onderwijs (Raamwerk AI-GO). Dit bestaat uit vier kerncomponenten met daarbij verschillende clusters indicatoren:

1. **Kennis**: feitelijke kennis over AI (bv. kennis over de basisprincipes van AI) en kennis over toepassingen van AI (bv. kennis over hoe men AI in een specifiek domein/veld gebruikt).
2. **Vaardigheden**: technische AI-vaardigheden (bv. data-analyse en management), cognitieve AI-vaardigheden (bv. kritisch denken) en interactievaardigheden (bv. interacteren met AI systemen).
3. **Attitude**: houdingen en emoties t.o.v. AI (bv. vertrouwen in AI) en openheid en gereedheid voor AI (bv. AI-acceptatie).
4. **Ethiek**: bewustzijn van de consequenties van het gebruik van AI (bv. kennis over de economische implicaties), eerlijkheid en rechtvaardigheid (bv. kunnen beoordelen of de AI voldoende inclusief is en niet discrimineert), verantwoording en transparantie (kennis over het belang van transparantie en uitlegbare AI), veilig gebruik (kennis over het belang van privacy, vertrouwelijkheid en databescherming), eigenaarschap (zelf verantwoordelijkheid nemen m.b.t. hoe AI (niet) te gebruiken.

Daarnaast beschrijven Renkema et al. (2025) een pedagogisch-didactische dimensie van AI-geletterdheid, aangezien de rol van onderwijsprofessionals hierbij cruciaal is. Docenten hebben kennis nodig over AI, bijvoorbeeld inzicht in hoe je AI-toepassingen pedagogisch en didactisch verantwoord kunt inzetten. Docenten hebben ook AI-vaardigheden nodig in hun onderwijs,

zoals AI kunnen inzetten om het leren te ondersteunen. Tevens speelt attitude een belangrijke rol. Docenten moeten bijvoorbeeld studenten leren dat ze kritisch moeten nadenken over de impact van AI.

Tot slot, ook de ethische dimensies zijn cruciaal in het onderwijs, waarbij docenten zelf ethisch verantwoorde keuzes moeten maken om AI al dan niet in te zetten van AI in het onderwijs. Tevens moeten zij studenten onderwijzen over het ethisch verantwoord gebruik van AI.

Conclusie

Zoals in de Solution Room geconcludeerd wordt zijn investeringen in AI-geletterdheid urgent. Een heldere definitie en een goed onderbouwd raamwerk voor AI-geletterdheid zijn essentieel om te komen tot “AI-proof” onderwijs. Hiermee kunnen instellingen gericht werken aan beleid over AI en de professionalisering van medewerkers. Hierbij is aandacht nodig voor AI-geletterdheid op het niveau van het individu, het team en de organisatie. Ook helpt een eenduidige definitie en raamwerk opleidingsdirecteuren en onderwijsteams om op systematische wijze curricula en vakken te herontwerpen. Onderwijskundig ontwerponderzoek (McKenney & Reeves, 2018) kan daarbij helpen.

Het is belangrijk om aandacht te besteden aan hoe je AI kunt inzetten in het onderwijs (bijvoorbeeld als leermiddel), wat de consequenties zijn voor toetsing, én hoe AI-geletterdheid een leerdoel binnen het curriculum kan worden. Studenten moeten leren AI op verantwoorde wijze te gebruiken, zowel tijdens hun studie als ter voorbereiding op een arbeidsmarkt en samenleving waarin AI een steeds grotere rol speelt.

ComeniusNetwerk de Onderwijsvernieuwers
Interstedelijk Studenten Overleg
LSVb landelijke studentenvakbond
JOB MBO
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
NRO Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek

Referenties

Allen, L. K., & Kendeou, P. (2023). ED-AI Lit: An Interdisciplinary Framework for AI Literacy in Education. *Policy Insights from the Behavioral and Brain Sciences*, *11*(1), 3-10.

Bastani, H., Bastani, O., Sungu, A., Ge, H., Kabakcı, O., & Mariman, R. (2024). Generative ai can harm learning. Available at *SSRN*, 4895486.

Crompton, H., & Burke, D. (2023). Artificial intelligence in higher education: the state of the field. *International journal of educational technology in higher education*, *20*(1), 22.

Deng, R., Jiang, M., Yu, X., Lu, Y., Liu, S. (2025). Does ChatGPT enhance student learning? A systematic review and meta-analysis of experimental studies, Online Prepublication, *Computers in Education.*

Fan, Y., Tang, L., Le, H., Shen, K., Tan, S., Zhao, Y., ... & Gašević, D. (2025). Beware of metacognitive laziness: Effects of generative artificial intelligence on learning motivation, processes, and performance. *British Journal of Educational Technology*, *56*(2), 489-530.

Faruqe, F., Watkins, R., & Medsker, L. (2022). Competency Model Approach to AI Literacy: Research-Based Path From Initial Framework to Model [Article]. *Advances in Artificial Intelligence And Machine Learning*, *02*(04), 580-587.

Long, D., & Magerko, B. (2020b). *What is AI Literacy? Competencies and Design Considerations* Proceedings of the 2020 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems, Honolulu, HI, USA.

McKenney, S., & Reeves, T. (2018). *Conducting educational design research*. Routledge.

Ng, D. T. K., Leung, J. K. L., Chu, S. K. W., & Qiao, M. S. (2021). Conceptualizing AI literacy: An exploratory review. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, *2*, 100041

Renkema, M., Van den Boom-Muilenburg, E., Friso-van den Bos, I., Theelen, H., Wopereis, I., & Schildkamp, K., (2025). *Ontwerp van een "Raamwerk AI-Geletterdheid in het Onderwijs" (Raamwerk AI-GO)*. Utrecht: Npuls AI- en Data geletterdheid.

Unesco. (2024). *AI competency framework for teachers*. Unesco. https://doi.org/https://doi.org/10.54675/ZJTE2084

Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. (2019). Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education–where are the educators? *International journal of educational technology in higher education*, *16*(1), 1-27.

ComeniusNetwerk de Onderwijsvernieuwers

Interstedelijk Studenten Overleg

LSVb landelijke studentenvakbond

JOB MBO

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

NRO Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek

SOLUTION ROOMS 2025

Internationalisering

Inleiding & uitdagingen

Bij internationalisering spelen verschillende problemen. Denk aan de huisvesting van internationale studenten en docenten. Of aan de integratie met de nationale populatie, waarbij de taal een obstakel vormt. Ook zorgt de internationale populatie voor druk op het curriculum.
Tegelijkertijd is de uitstroom van Nederlandse studenten naar buitenlandse hogeronderwijsopleidingen laag. Dus is Nederland wel zo internationaal als we veronderstellen? De gedachte gaat voornamelijk uit naar studenten die naar Nederland komen, niet andersom. En wat betreft docenten aan hogescholen, die gaan al helemaal niet naar het buitenland.

Te veel studenten, te weinig strategie

Door het bekostigingsstelsel ontstaat er voor instellingen een financiële prikkel om veel internationale studenten aan te nemen. Want hoe meer studenten, hoe meer geld. En andersom. Maar is internationalisering *nice-to-have* of echt een toevoeging? Bij hogescholen ontbreekt vaak een visie voor de lange termijn. Daarnaast spelen praktische problemen een rol, zoals de huisvesting van inkomende studenten.

Hoe internationaal is de internationalisering?

Bij de internationalisering van het curriculum ontbreekt de urgentie. Er zijn nauwelijks internationale leeropbrengsten in opleidingsplannen vastgelegd. Ook op pabo's en lerarenopleidingen moet meer aandacht worden besteed aan internationalisering. Daarnaast zouden de verschillen tussen internationale opleidingen onderling kritisch onder de loep moeten worden genomen.

Problemen voor internationale studenten in Nederland

Cultuurverschillen spelen vaak een rol. Internationale studenten leven in 'een bubbel', omdat ze afgescheiden wonen of door een gebrek aan integratie. Ook het bindend studieadvies is problematisch. Ze hebben vaak grote investeringen gedaan om naar Nederland te komen en hebben vergeleken met Nederlandse studenten meer energie en tijd nodig om te settelen. Internationale studenten die een volledige opleiding volgen moeten bovendien voldoende studievoortgang maken voor hun vergunning.

ComeniusNetwerk de Onderwijsvernieuwers
Interstedelijk Studenten Overleg
LSVb landelijke studentenvakbond
JOB MBO
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
NRO Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek

Deze verplichting vanuit de IND betekent dat studenten het eerste jaar véél studiepunten (30 ECTS) moeten halen. Tot slot is er geen beleid of vangnet voor falende internationale studenten.

Taal en cultuur

Colleges worden vaak in het Engels gegeven, maar daarmee groeit ook de angst voor verlies van de Nederlandse cultuur en academische taal. De internationale populatie zou dan ook meer van de Nederlandse cultuur en taal moeten meekrijgen. Daarnaast staat de toegankelijkheid van Engelstalige opleidingen ter discussie.

Internationalisering at home

Wanneer online studeren verder toeneemt en niemand meer fysiek naar het buitenland gaat om te studeren, wordt dat problematisch. Zo zullen er onder andere problemen ontstaan door (nog meer) geïsoleerd leven.

Verlies van inkomsten, kwaliteit en kennis

Verlies van internationale studenten betekent verlies van inkomsten. Het verlies van internationale docenten bij hogeronderwijsinstellingen (meer bij hbo dan bij wo), betekent verlies van kwaliteit en kennis.

Knelpunten en oplossingen

Visie op onderwijskwaliteit ontbreekt

Er is een gebrek aan sturing vanuit de overheid op onder andere het curriculum. Bijvoorbeeld door middel van een kwaliteitsagenda.

Het is belangrijk dat de behoefte aan sturing sterker gecommuniceerd wordt naar de instellingen, waarbij het mbo duidelijker aanwezig is dan het hoger onderwijs.

Oplossing: de overheid ontwikkelt een duidelijke visie op internationalisering binnen het onderwijs, en integreert internationalisering in het curriculum. Dit omvat verplichte internationale leeruitkomsten voor hogescholen en integreert internationalisering in de kwalificatiedossiers van het mbo.

Geen financiële dekking voor internationalisering

De overheid stelt geen eisen voor de dekking van internationalisering in het onderwijs, waardoor instellingen sterk afhankelijk zijn van EU-financiering. Dit creëert onzekerheid, vooral wanneer Europese subsidies wegvallen. De instellingen en de overheid moeten met elkaar in gesprek over hoe deze financiering opgevangen kan worden.

Oplossing: de overheid biedt een nationale financiering voor internationalisering, zodat instellingen niet afhankelijk zijn van EU-subsidies. Dit biedt hen de nodige zekerheid om internationaliseringsactiviteiten voort te zetten.

Blinde vlek voor internationalisering in het mbo

Waar het hoger onderwijs een solide structuur heeft voor erkenning, ontbreekt dit in het mbo. Dit vormt een noodzakelijke randvoorwaarde voor internationalisering. De Nederlandse overheid kan hierin meer samenwerken binnen Europa, bijvoorbeeld met grensregio's.

Oplossing: de overheid versterkt de erkenningsstructuur door bestaande erkenning in het hoger onderwijs te waarborgen, en door te sturen op het Union of Skills-initiatief voor internationale erkenning in het mbo.

ComeniusNetwerk de Onderwijsvernieuwers
Interstedelijk Studenten Overleg
LSVb landelijke studentenvakbond
JOB MBO
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
NRO Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek

Verdere oplossingsrichtingen

Meer aandacht voor internationalisering in het curriculum

- Maak internationale competenties onderdeel van de bekwaamheidseisen van docenten.
- Zorg voor gealloceerd budget voor internationalisering in de bekostiging van opleidingen.
- Maak verplichte ruimte voor internationalisering binnen het functioneren van docenten (met of zonder Erasmus).
- CvB's en OCW benadrukken dat internationalisering een middel is, geen doel.
- Taalproblemen:
    - Nadruk op taalverbetering in po/vo
    - Gebruik AI en vergroot het onderzoek naar AI om live te vertalen
    - Gratis Nederlandse lessen voor internationale studenten en docenten
- Zet internationalisering op de mbo-kwaliteitsagenda.
- Maak een adviesgroep/stimuleringsgroep/aanjagersgroep voor internationale kwesties, die via internationaal contact in het curriculum (geadviseerd) terechtkomen.
- Creëer een onderdeel internationaliseringscompetenties bij lerarenopleidingen.

Uitgaande mobiliteit verhogen

- Maak alle voorbereidend vo-diploma's Europees.
- Cluster alle Europese studiefinanciering voor EEC-studenten.
- Maak Erasmus+-uitwisselingen meer toegankelijk voor docenten.

Passend aanbod studenten

- Beeldvorming: vertel de positieve verhalen om maatschappelijk draagvlak te creëren.
- Het bekostigingssysteem moet niet afhankelijk zijn van studentenaantallen, maar juist missie-gedreven zijn. Werk toe naar een volledige vastevoetbekostiging.
- Denk na over een exit-strategie voor non-EER studenten.
- Versterk samenwerkingsprojecten binnen het onderwijs (Erasmus KA2 bij mbo).
- Bouw studentenflats bij.
- Stimuleer samenwerkingsprojecten tussen nationale en internationale studenten.
- Maak één EU-diploma (European Degree) voor wo, hbo en mbo.
- Versterk de virtuele inkomende diplomamobiliteit (in thuisland blijven en online studie volgen).
- Werk de visie op missiegedreven onderwijs verder uit.
- Erasmus+ meer promoten.

Conclusie

Het curriculum voor internationaliseren moet worden opgenomen in het kwalificatiedossier. Lerarenopleidingen ontwikkelen een eigen onderdeel internationaliseringscompetenties. Daarnaast is het belangrijk om vanuit een volledige vastevoetbekostiging voor internationalisering te gaan werken.
Tot slot moet de beeldvorming vanuit overheid en instellingen veranderen: internationalisering is een middel en geen doel op zich.

ComeniusNetwerk de Onderwijsvernieuwers
Interstedelijk Studenten Overleg
LSVb landelijke studentenvakbond
JOB MBO
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
NRO Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek

Internationalisering

Wetenschappelijke reflectie

Dr. Robert Wagenaar, Hoogleraar Geschiedenis en Politiek van het Hoger Onderwijs, Rijksuniversiteit Groningen

Internationalisering van het onderwijs is een direct gevolg van de globalisering van de samenleving, met als doel aan te sluiten op internationale ontwikkelingen (Deardorff a.o. eds., 2022). De opbrengsten van internationalisering zijn uitvoerig in de literatuur benoemd (Kommers, e.a., 2020). Internationale kennis en ervaring opdoen als voorbereiding op het werkveld blijkt nuttig om passend werk te vinden en vervolgens carrière te maken. Internationalisering geeft hogenonderwijsinstellingen prestige en vergroot daarmee de waarde van het diploma, wat weer kan zorgen voor aanvullende inkomsten. Internationalisering is dan ook een vast onderdeel van de strategie van instellingen voor hoger onderwijs.
Ook de substantiële opbrengsten voor de Nederlandse economie zijn een belangrijk argument vóór internationalisering (CPB, 2019). Ten eerste geven internationale studenten hier geld uit tijdens hun studie en vervolgens vormen de alumni een verrijking voor de Nederlandse arbeidsmarkt.
Maar met de groei van de internationale studentenpopulatie, komt er ook meer aandacht voor de uitdagingen die hiermee samenhangen (Tran, 2023). Met name de huisvestingsproblematiek, druk op voorzieningen, internationalisering van het curriculum en het verlies van de Nederlandse taal en cultuur leiden tot discussie. Zijn deze zorgen terecht of is er vooral sprake van beeldvorming?

Wereldwijde concurrentiepositie

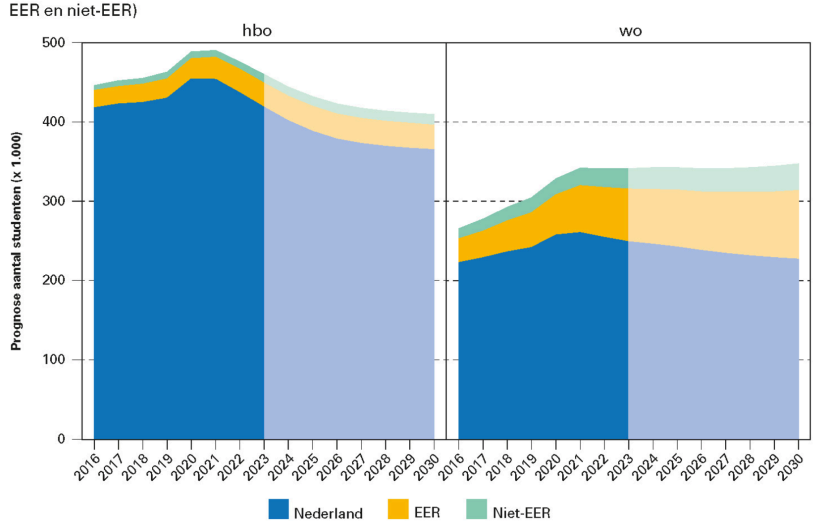
Op Europees niveau hebben zorgen over de wereldwijde concurrentiepositie een belangrijke rol gespeeld bij de bevordering van internationalisering. Denk aan het Bologna Proces voor de sector hoger onderwijs (1999) (European Commission, 2024) en het Kopenhagenproces (2004) (Ante, 2016) voor het beroepsonderwijs, met als doel de aantrekkelijkheid en kwaliteit van het curriculum te verbeteren. Kwaliteitsstandaarden worden vandaag de dag op Europees niveau en internationaal bepaald. Dit heeft een reeks van Europese en nationale kwaliteits- en erkenningsinstrumenten opgeleverd (EHEA, 2015 en 2018; ENQA, 2015; European Commission, 2018; Wagenaar ed., 2024)

Internationale studenten in aantallen

Er is een onderscheid tussen inkomende en uitgaande uitwisselingsstudenten (aantal ongeveer gelijk) en studenten die naar Nederland komen voor een diploma (NUFFIC, 2023). Het aantal internationale studenten in het Nederlandse hoger onderwijs lag in 2024-25 op 16,6 procent (NUFFIC, 2025). Omgekeerd volgt circa drie procent een opleiding in het buitenland. Uit ramingen voor 2030 en kort daarna van het ministerie van OCW blijkt dat de

totale instroom in het hbo en het wo zal dalen, ondanks een groeiende instroom van met name EER-studenten (OCW, 2024). Het mbo blijft stabiel.

Figuur 3. Prognose aantal studenten in het hbo en wo uitgesplitst naar herkomst (Nederland en buitenland EER en niet-EER)

Noot: Bij de Europese Economische Ruimte (EER) horen alle landen van de Europese Unie plus Liechtenstein, Noorwegen en IJsland.
Bron: Referentieraming OCW 2024.

De aantrekkingskracht van het Nederlandse hoger onderwijs ligt in de hoge kwaliteit en in het gebruik van Engels als werktaal binnen de master-opleidingen en een deel van de bacheloropleidingen. Dit laatste geldt vooral voor instellingen in de grensregio's. Engels is nu eenmaal dé internationale communicatietaal op het gebied van wetenschapsbeoefening (Björkman, 2013).
Andersom is het in de Nederlandse multiculturele samenleving een groot goed om interculturele competenties te bezitten. Het is zaak dat de ontwikkeling hiervan onderdeel is en blijft van elk curriculum.

Datzelfde geldt voor de bekwaamheidseisen van docenten op het gebied van internationale vaardigheden (Deardorff, ed., 2009).

Een middel om het aantal Nederlandse hogeronderwijsstudenten dat een diploma verwerft aan een buitenlandse instelling te vergroten, zijn internationale samenwerkingsverbanden en in het bijzonder de European University Alliances. Doel van deze allianties is om vijftig procent van alle studenten internationale ervaring te laten opdoen en om gemeenschappelijke onderwijsprogramma's (*joint programmes*) te verzorgen.

Oplossingsrichtingen

- **Internationale aanwas** | Voor de stabiliteit van de Nederlandse economie is de aanwas van hoger opgeleiden van buiten Nederland noodzakelijk. Het is dan ook zeer wenselijk dat met name EER-studenten zich na hun studie in Nederland vestigen, onder andere om de investering in hun onderwijs te compenseren (NUFFIC, 2025). Omdat het voor de integratie in de samenleving essentieel is om de Nederlandse taal te beheersen, is het raadzaam buitenlandse studenten en docenten gratis taalcursussen aan te bieden. Tegelijkertijd staat de bekostiging van het onderwijs door de overheid onder zware druk. Financieel gezien kan de instroom van internationale studenten niet worden gemist om kwalitatief goede opleidingen te blijven aanbieden. Tegelijkertijd worden met name in het hbo te veel opleidingen aangeboden, waardoor de kosten per student onnodig zijn opgelopen. Meer internationale studenten kan dit probleem niet oplossen, maar minder maakt het probleem wel groter.

- **Werkdruk verminderen** | De werkdruk van docenten kan alleen afnemen door de versnippering van opleidingen te verminderen volgens de internationale indeling van opleidingen (ISCED) en juist specialisatierichtingen te creëren binnen curricula. Een ander middel om de werkdruk te verlagen, is de tijd beperken die studenten mogen nemen om hun opleiding te voltooien. De instroom van internationale studenten vormt hierbij slechts een klein deel van het werkdrukprobleem.

- **Internationale samenwerking** | In het bijzonder studentenmobiliteit en *joint programmes* vereisen een infrastructuur. Dit brengt kosten met zich mee die op dit moment alleen door Erasmus+-gelden gedeeltelijk worden gecompenseerd. Dit is onlogisch omdat internationalisering als een kerntaak wordt gezien van mbo- en ho-instellingen.

- **Huisvesting verbeteren** | Vooral de grote steden kampen met huisvestingsproblematiek. Naast bijbouwen, kunnen positieve ervaringen in Angelsaksische landen (UK Universities, 2023) als voorbeeld dienen. Daarnaast zou woonruimte die door de toeristensector aan de woningmarkt wordt onttrokken beschikbaar kunnen worden gesteld. Tot slot kan het virtuele onderwijs nog verder groeien (EVOLVE, 2020).

Conclusie

Het spanningsveld tussen kosten en opbrengsten vraagt om zorgvuldig uitgedachte acties. Nederland is inmiddels een zogenoemde kenniseconomie, waardoor we afhankelijk zijn van een goed en hoog opgeleide bevolking. Internationalisering en de instroom van buitenlandse studenten zijn dus noodzakelijk om het welvaartsniveau van alle inwoners te verzekeren. De overheid moet het onderwijsbudget op peil houden om de leidende positie van Nederland in onderwijs en onderzoek niet in gevaar te brengen. Een structurele reservering voor internationaliseringsactiviteiten is daarbij belangrijk.

Daarnaast moeten de onderwijsinstellingen uitdrukkelijk aan de bak. Met name het hbo loopt internationaal gezien geheel uit de pas op dit moment. Het is dan ook raadzaam het opleidingsaanbod op te schonen en in lijn te brengen met de internationale standaardclassificatie (ISCED). Hiervoor kan een externe interventie nodig zijn. Studenten zouden ook sneller moeten afstuderen, zonder afbreuk te doen aan de internationale kwaliteitseisen.

Tot slot moeten er vanwege het maatschappelijk belang in alle opleidingen internationale en interculturele competenties worden ontwikkeld.

ComeniusNetwerk de Onderwijsvernieuwers
Interstedelijk Studenten Overleg
LSVb landelijke studentenvakbond
JOB MBO
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
NRO Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek

Referenties

Ante, C. (2016). The Europeanisation of Vocational Education and Training. Springer Cham. 10.1007/978-3-319-41570-3

Björkman, B. (2013). *English as an Academic Lingua Franca: An Investigation of Form and Communicative Effectiveness*, Berlin, Boston: De Gruyter Mouton. https://doi.org/10.1515/9783110279542

CPB (2019). *Economische effecten van internationalisering in het hoger onderwijs en mbo*. cpb-notitie-de-economische- effecten-van-internationalisering-in-het-hoger-onderwijs- en-mbo_0.pdf

Deardorff, D.K. (2009). *The SAGE Handbook of Intercultural Competences*. Thousand Oaks: SAGE Publications Inc. ISBN 978-1-4129-6045-8

Deardorff, D.K., De Wit, H., Leask, B. & Charles, H. (2022). *The Handbook of International Higher Education*. New York: Routledge. https://doi.org/10.4324/9781003447863

EHEA (2015). European Approach for Quality Assurance of Joint Programmes. https://www.eqar.eu/assets/uploads/2018/04/02_European_Approach_QA_of_Joint_Programmes_v1_0.pdf

EHEA (2018). *The Framework of Qualifications for the European Higher Education Area*. 2005, revised 2018.

ENQA (2015). *Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG)*. https://www.enqa.eu/esg-standards-and-guidelines-for-quality-assurance-in-the-european-higher-education-area/

EVOLVE Project Team (2020). *The Impact of Virtual Exchange on Student Learning in Higher Education. EVOLVE Project Report*. https://pure.rug.nl/ws/portalfiles/portal/151666892/EVOLVE_project_report_impact_student_learning_Final_version_201222.pdf

European Commission (2018). *The European Qualifications Framework: supporting learning, work and cross-border mobility. 10th Anniversary*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

European Commission / EACEA / Eurydice (2024). *The European Higher Education Area in 2024: Bologna Process Implementation Report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Kommers, S., Hobbes,H.J., Van Gaalen, A. (2020). *The added value of internationalisation in vocational and higher education. An analysis of current research and opportunities for the future*. The Hague. https://www.nuffic.nl/sites/default/files/2020-12/The-added-value-of-internationalisation-in-vocational-and-higher-education.pdf

Ministerie van OCW (2024), Referentieraming 2024. Den Haag. https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2024/04/24/referentieraming-ocw-2024

NUFFIC (2023). *Factsheet internationale studenten*. https://www.nuffic.nl/sites/default/files/2023-05/factsheet-internationale-studenten-2023.pdf

NUFFIC (2025). Inkomende diplomamobiliteit in het Nederlandse hbo en wo 2024-25. https://www.nuffic.nl/sites/default/files/2025-05/nuffic-inkomende-diplomamobiliteit-in-het-nederlandse-hbo-en-wo-2024-25.pdf

OECD (1999), *Quality and Internationalisation in Higher Education*, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/9789264173361-en.

Tran, L. T., Jung, J., Unangst, L., & Marshall, S. (2023). New developments in internationalisation of higher education. *Higher Education Research & Development*, *42*(5), 1033–1041. https://doi.org/10.1080/07294360.2023.2216062

UK Universities (2023). *Supporting good practice in student accommodation: considerations for senior university leaders*. https://www.universitiesuk.ac.uk/sites/default/files/field/downloads/2023-06/Supporting-good-practice-in-student-accommodation.pdf

NUFFIC (2025). *Stayrate en arbeidsmarktpositie van internationale afgestudeerden 2013-2022*, Den Haag, 2025. https://www.nuffic.nl/sites/default/files/2025-03/nuffic_stayrate_en_arbeidsmarktpositie-van-internationale-afgestudeerden.pdf

UNESCO (2015). *International Standard Classification of Fields of Education and Training 2013 (ISCED-F 2013) – Detailed field descriptions*. Montreal. https://egracons.eu/sites/default/files/isced-f-detailed-field-descriptions-en.pdf

Van Leeuwen, A., Cheyenne Ramada, Ch. & Theeuwes, V. (2024). Krimp en internationalisering van de studentenpopulatie. *Demos: bulletin over bevolking en samenleving 40 (6), 1-4.*

Wagenaar, R. ed. (2024). Tuning-CALOHEE *General Qualifications Reference Frameworks for Higher Education in Europe*. Groningen: International Tuning Academy. https://www.calohee.eu/wp-content/uploads/2024/07/Tuning-CALOHEE-Qualifications-Reference-Frameworks-Final-Light-ISBN.pdf

ComeniusNetwerk de Onderwijsvernieuwers
Interstedelijk Studenten Overleg
LSVb landelijke studentenvakbond
JOB MBO
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
NRO Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek